

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/63137>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-24 and may be subject to change.

Cultureel kapitaal en sociale reproductie

Cohorten tussen 1930 en 1975 vergeleken

Nan Dirk de Graaf en Paul M. de Graaf

Inleiding

Nederlands onderzoek naar de intergenerationele overdracht van onderwijsongelijkheid heeft laten zien dat de culturele hulpbronnen van ouders aanmerkelijk belangrijker zijn dan hun economische hulpbronnen. Deze conclusie is gebaseerd op twee bevindingen. Ten eerste blijkt dat de opleiding van de ouders een aanzienlijk groter positief effect heeft op het onderwijssucces van kinderen dan de beroepsstatus van de ouders. De aanname hierbij is dat de opleiding van de ouders een grove maat is voor de culturele status en dat het beroep van de ouders de economische status van de ouders indiceert. Eveneens van belang in dit opzicht is dat de beroepsstatus van de ouders over de tijd een steeds minder sterke voorspeller is van het onderwijssucces van kinderen en voor recente cohorten zelfs niet meer substantieel is. De invloed van het ouderlijk opleidingsniveau is weliswaar ook afgenomen, maar deze invloed is nog steeds vrij groot (De Graaf & Ganzeboom 1990, 1993).

Ten tweede blijken meer verfijnde en directe metingen van de culturele en economische hulpbronnen tot dezelfde conclusies te leiden. Kinderen van ouders die cultureel actief zijn en vaak lezen, presteren beter op school dan kinderen van ouders die cultureel minder actief zijn (De Graaf 1986; De Graaf, De Graaf & Kraaykamp 2000). Gedetailleerde metingen van diverse economische hulpbronnen van de ouders leiden niet tot substantiële effecten van economische hulpbronnen. Klaarblijkelijk vormen de culturele hulpbronnen van ouders een belangrijke schakel in het mechanisme dat de overdracht van sociale herkomst op het bereikte opleidingsniveau van kinderen verklaart. Deze empirische bevinding komt overeen met de bekende cultureel-kapitaalhypothese van de Franse socioloog Pierre Bourdieu.

Bourdieu's theorie van het culturele kapitaal (Bourdieu & Passeron 1974; Bourdieu 1973) staat ook wel bekend als de culturele reproductietheorie. Deze theorie stelt dat vanwege een verschuiving van een samenleving waarin wat iemand bereikt afhankelijk is van de maatschappelijke positie van zijn ouders, naar een samenleving waarin het vooral van belang is wat iemand zelf presteert, geprivilegieerde ouders meer en meer hun cultureel kapitaal zijn gaan aanwenden om ervoor te zorgen dat hun sociaal-economische voorsprong overgedragen wordt op hun kinderen (Swartz 1977; DiMaggio 1982). Het moderniseringsproces zou met zich mee hebben gebracht dat in geavanceerde kapitalistische samenlevingen de hogere statusgroepen niet langer hun geprivilegieerde positie direct kunnen overdragen op hun kinderen. De huidige arbeidsmarkt selecteert op bewezen vaardigheden en menselijk kapitaal, zoals geïndiceerd door scholing en ervaring, en voor de directe overdracht van beroepen is geen plaats meer (Parsons 1960; Blau & Duncan 1967).

Compenserende strategie

Volgens Bourdieus culturele reproductietheorie hebben de hogere statusgroepen hier iets op gevonden. Zij hebben een compenserende strategie ontwikkeld om de carrière van hun kinderen te ondersteunen en deze gevonden in het onderwijssysteem. In moderne samenlevingen vormen schooldiploma's de belangrijkste hulpbron voor het verkrijgen van een positie op de arbeidsmarkt en ouders kunnen juist het bereikte opleidingsniveau beïnvloeden. Ouders beginnen daarom hun aandacht te richten op de schoolloopbaan van hun kinderen om hun geprivilegieerde positie op hun kinderen te kunnen overdragen (De Graaf & Kalmijn 2000). Volgens de theorie van Bourdieu kunnen ouders dit bereiken door hun culturele kapitaal in de strijd te werpen. In deze strijd wordt het cultureel kapitaal van de ouders overgedragen op het kind. Met cultureel kapitaal voelt men zich thuis op school en steekt men er meer op. Hoge statusgroepen in een samenleving compenseren het verlies aan macht door de inzet van hun cultureel kapitaal. In de woorden van Bourdieu (1973: 72): 'Indeed, among all the solutions put forward throughout history to the problem of the transmission of power and privileges, there surely does not exist one that is better concealed, and therefore better adapted to societies which tend to refuse the most patent forms of the hereditary transmission of power and privileges, than that solution which the educational system provides by contributing to the reproduction of the structure of class relations and by concealing, by an apparently neutral attitude, the fact that it fills its function.'

Formele cultuur

Bourdieu beschouwt vormen van hoger onderwijs als een omgeving waarin kinderen van ouders met een hoge status zich thuis voelen. Kinderen met een lage afkomst voelen zich niet op hun gemak en verlaten het onderwijssysteem bij voorkeur eerder. De formele cultuur, soms wel aangeduid met *high brow culture*, vormt een belangrijk onderdeel van het curriculum. Dit geldt vooral voor het hoger onderwijs en voor het voortgezet onderwijs dat kinderen voorbereidt op de universiteit. Kennis van klassieke muziek, literatuur en gedichten, opera's en toneelstukken wordt veelal positief gewaardeerd in de hogere vormen van onderwijs, en kinderen die dit vanwege hun achtergrond niet hebben meegekregen en daarom ook veelal minder waarderen, maken hun schoolloopbaan liefst niet te lang. Volgens Bourdieu worden culturele vaardigheden en de waardering van de formele cultuur bijgebracht tijdens de primaire socialisatie, in het ouderlijk huis. Sommige kinderen brengen derhalve cultureel kapitaal mee naar school en anderen niet. Bourdieu beargumenteert eveneens dat kinderen die weinig culturele bagage van huis uit meekrijgen deze achterstand niet kunnen compenseren tijdens hun opleiding. Verschillen in cultureel kapitaal zouden gedurende de schoolloopbaan alleen maar groter worden, aangezien cultureel kapitaal

alleen maar kan cumuleren voor degenen die het al hebben (Bourdieu 1977). Dit betreft een toepassing van het Mattheus-principe: 'zij die hebben, zal gegeven worden' [Mattheus 13:12].

Zelfselectieprocessen

Gedurende de opleiding werkt cultureel kapitaal zowel via zelfselectie als via selectie: cultureel achtergestelde kinderen verkiezen geen hoge opleiding (zelfselectie) of ze missen de mogelijkheden om goed te presteren op school en hebben daarom een verhoogd risico de school zonder diploma te verlaten (selectie). Zelfselectieprocessen vormen waarschijnlijk het belangrijkste mechanisme waardoor cultureel kapitaal wordt omgezet in een succesvolle afronding van het hoger onderwijs. Het is van belang op te merken dat de redenen waarom lagere statusgroepen niet opteren voor het behalen van een hoger schooldiploma zeker niet irrationeel zijn. Kinderen met een lage afkomst zien wel degelijk in dat een verlenging van de schoolloopbaan meer kansen geeft op de arbeidsmarkt, maar tegelijkertijd ervaren zij het volgen van onderwijs als onplezierig en schatten zij hun kans van slagen niet hoog in. Tevens heeft het relatief vroeg verdienen van geld als voordeel dat kinderen met een lage sociale achtergrond zich eenvoudig kunnen aanpassen aan de leefstijl van hun vrienden in de directe omgeving. Gelijksoortige argumenten vinden we in het onderzoek van Willis naar de cultuur van de arbeidersjeugd in Engeland (1977). Er zijn daarom gegronde redenen waarom kinderen uit de lagere statusgroepen relatief weinig aspiraties hebben met betrekking tot het type baan dat ze nastreven en het type onderwijs dat ze daarvoor nodig hebben. Met andere woorden, hoewel de voordelen van het volgen van hoger onderwijs voor iedereen hetzelfde zijn, zijn de kosten voor het volgen van dergelijk onderwijs hoger voor kinderen met een lage sociale achtergrond.

Economische positie ouders

Verskillende sociologen (Boudon 1974; Gambetta 1987; Goldthorpe 1996) hebben Bourdieus cultureel-kapitaaltheorie bekritiseerd. Volgens deze auteurs is het niet de culturele kloof tussen het thuisklimaat en het schoolklimaat die verschillen in onderwijsbeslissingen tussen kinderen met een hoge en lage sociale achtergrond verklaart. Zij stellen dat de beslissingen hun oorsprong vinden in de economische positie van de ouders. De economische voorkeuren met betrekking tot sociale mobiliteit en het waargenomen risico om te falen in het secundaire en tertiaire onderwijs zou ervoor zorgen dat kinderen met een lage sociale achtergrond specifieke keuzes maken voor hun toekomstige school- en beroepsloopbaan. Economische argumenten, vooral de angst van arbeiderskinderen en hun familie om bij hun pogingen om een goede opleiding te krijgen niet eens een diploma te behalen in

het beroepsonderwijs, zijn in de redenering van deze sociologen belangrijker dan culturele argumenten. Opmerkelijk is echter dat, zoals we al eerder aangaven, Nederlands onderzoek laat zien dat culturele kenmerken van ouders aanzienlijk belangrijker zijn dan economische kenmerken en dat ook in het meeste buitenlandse onderzoek het opleidingsniveau van de ouders de belangrijkste voorspeller is van onderwijssucces van kinderen (Shavit & Blossfeld 1993). Blijkbaar vallen de argumenten die te maken hebben met angst voor sociale daling weg als de ouders hoger zijn opgeleid.

In deze bijdrage richten we ons in de eerste plaats op de vraag welke aspecten van het culturele kapitaal van de ouders een positieve invloed hebben op schoolkeuzes en diploma's. Met het beantwoorden van deze vraag willen we meer inzicht krijgen in de verklaring van opleidingskeuzes die kinderen (en hun ouders) met een verschillende sociale achtergrond maken. De aspecten van cultureel kapitaal die we zullen onderscheiden, hebben betrekking op de ouders en niet op de kinderen, aangezien we met de retrospectieve data die we gebruiken niet in staat zijn om de causaliteit vast te stellen van de samenhang tussen het culturele kapitaal van leerlingen en hun opleidingsniveau. Het culturele kapitaal van een leerling zal niet alleen invloed hebben op onderwijskeuzes, maar ook beïnvloed worden door die onderwijskeuzes. Alleen aan de hand van een *panel design* is het mogelijk de causaliteit beter vast te stellen (DiMaggio 1982).

Aspecten van cultureel kapitaal

Inmiddels heeft veel onderzoek laten zien dat het cultureel kapitaal van ouders een positieve invloed heeft op de schoolprestaties van hun kinderen (De Graaf 1986; Crook 1997; Aschaffenburg & Maas 1997; Sullivan 2000). Opmerkelijk in al deze artikelen is het gebrek aan kennis over welk aspect van de culturele hulpbronnen relevant is. Wat zorgt voor de positieve samenhang tussen culturele hulpbronnen en schoolprestaties? In de meeste gevallen is cultureel kapitaal relatief nogal grof gemeten aan de hand van een aantal culturele gedragingen van ouders. De vragen hebben meestal een retrospectief karakter, waarbij de vraagstelling betrekking heeft op de periode dat de respondent tussen de 12 en 15 jaar oud was. Zo'n algemene benadering van cultureel kapitaal brengt naar onze mening twee problemen met zich mee.

Vergaarbak

Het eerste probleem van een algemene meting van cultureel kapitaal betreft het feit dat in het empirisch onderzoek cultureel kapitaal een vergaarbak (container) is geworden van een groot aantal culturele gedragingen van ouders. Bezoek aan opera- en theatervoorstellingen

staat naast het aantal boeken in huis en het leesgedrag van ouders. Cultureel kapitaal is in dit opzicht relatief vaag gedefinieerd (zie Goldthorpe 1996; Crook 1997; De Graaf, De Graaf & Kraaykamp 2000) en het is dan de vraag wat de effecten van cultureel kapitaal inhoudelijk betekenen. Is cultureel kapitaal representatief voor het culturele niveau in het ouderlijk gezin, voor de statusgevoeligheid van ouders, voor de intellectuele capaciteiten van ouders en hun kinderen, of misschien voor het goede voorbeeld dat de ouders geven met betrekking tot het lezen? In deze bijdrage willen we, in een uitwerking van de ideeën van Crook (1997) en van De Graaf, De Graaf & Kraaykamp (1998), een constructieve inhoudelijke wending geven aan de discussie over de validiteit door cultureel kapitaal op te delen in onderliggende dimensies.

Smaak en leesgedrag van de ouders

De eerste dimensie betreft dan de cultuurdeelname van de ouders: de smaak van de ouders ten aanzien van culturele activiteiten zoals het bezoeken van musea en het bijwonen van theater- en operavoorstellingen en van klassieke concerten. Dergelijke vormen van cultuurparticipatie komen het dichtst bij Bourdieus operationalisering van cultureel kapitaal. Deze definitie representeert de afstand tussen de culturele praktijken die het kind meemaakt in het ouderlijk huis en het culturele klimaat in het voortgezet en hoger onderwijs. Die afstand maakt dat sommige kinderen zich wél en andere kinderen zich niet thuis voelen op school. Zoals gezegd, is niet alleen selectie, maar ook zelfselectie belangrijk.

De tweede dimensie betreft het leesgedrag van de ouders en heeft betrekking op de beschikbaarheid van boeken en andere lectuur in het ouderlijk huis en op de leesgewoonten van de ouders. Leesgedrag heeft deels een andere theoretische interpretatie dan cultuurdeelname. Het representeert niet alleen verschillen tussen het culturele thuisclimaat en het schoolklimaat, maar ook de taalvaardigheden en algemene ontwikkeling die een kind opdoet in het ouderlijk huis. Volgens deze gedachtegang bevorderen ouders die veel lezen de schoolloopbaan van hun kinderen op twee manieren. In de eerste plaats socialiseren ze hun kinderen in een omgeving waarin het lezen van boeken, kranten en tijdschriften een belangrijk element is, waardoor de kloof tussen het culturele thuisclimaat en het schoolklimaat gering zal zijn. In de tweede plaats leren ze hun kinderen lezen en daarmee begrip van allerlei zaken. Onderzoek van Crook (1997) en van De Graaf, De Graaf & Kraaykamp (2000) laat zien dat wanneer de cultuurdeelname en het leesgedrag van de ouders simultaan worden opgenomen in een multivariate analyse, het leesgedrag van de ouders de grootste invloed heeft op schoolprestaties.

De scheiding tussen cultuurdeelname als indicator van de overdracht van statusgroepcultuur en leesgedrag als indicator van cognitieve overdrachten is niet eenduidig. De reden waar-

om sommigen meer culturele activiteiten ontplooiën dan anderen is niet alleen omdat dat nu eenmaal bij hun sociale groep hoort, maar ook omdat ze plezier ontleenen aan die activiteiten en er de cognitieve capaciteiten voor hebben (Ganzeboom 1984, 1989). En mensen die veel lezen doen dat niet alleen omdat ze de daarvoor noodzakelijke cognitieve bekwaamheden hebben, maar ook omdat dat nu eenmaal de gewoonte is in hun sociale groep. Het is duidelijk dat statusargumenten en cognitieve argumenten in beide subdimensies van cultureel kapitaal aan de orde zijn. In deze bijdrage zullen we met behulp van multivariate modellen nagaan wat de onafhankelijke effecten zijn van cultuurdeelname en leesgedrag, waarbij we ervan uitgaan dat de invloed van cultuurdeelname vooral de statusargumenten representeert en de invloed van leesgedrag vooral de cognitieve argumenten.

Historisch perspectief

Interessant is verder het historisch perspectief: wat is er in de loop der tijd gebeurd met de invloed van ouderlijk cultureel kapitaal op het onderwijssucces van kinderen? Bourdieu's culturele reproductietheorie zegt in het algemeen dat de invloed van economisch kapitaal plaats heeft gemaakt voor de invloed van cultureel kapitaal. Wat vroeger werd bereikt met geld, moet tegenwoordig bereikt worden met culturele voortreffelijkheid. Het eerder aange-stipte Nederlandse onderzoek naar de invloed van sociale herkomst op onderwijsloopbanen ondersteunt de hypothese van Bourdieu bepaald niet. De invloed van sociale herkomst is sterk teruggelopen in de twintigste eeuw (De Graaf & Ganzeboom 1990, 1993). Bemoedigend is misschien dat de invloed van het ouderlijk beroepsniveau sterker is teruggelopen dan de invloed van het ouderlijk opleidingsniveau, maar het idee dat compenserende strategieën het de maatschappelijke elites mogelijk hebben gemaakt om de intergenerationele overdracht van status veilig te stellen, is niet uitgekomen. Historisch vergelijkend onderzoek waarin het economische en culturele kapitaal direct is gemeten is echter schaars. Het is aangetoond dat ouderlijk cultureel kapitaal een invloed heeft op onderwijssucces in Nederland (Ganzeboom 1983; De Graaf 1987), maar alleen Niehof (1997) heeft een historische vergelijking uitgevoerd. De conclusie was negatief: er zijn geen trends in de invloed van ouderlijk cultureel kapitaal en ook niet in de invloed van ouderlijk economisch kapitaal. Over alle cohorten heen was de conclusie dat beide soorten kapitaal even belangrijk zijn in Nederland. De validiteit van deze conclusie kan echter worden betwijfeld omdat de statistische kracht van de door Niehof geanalyseerde data (Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992) wellicht te gering was. In deze bijdrage kunnen we een aanzienlijk grotere dataset analyseren dan waarover Niehof beschikte en gaan we opnieuw na in hoeverre de invloed van directe maten van het ouderlijke economische en culturele kapitaal is veranderd.

Sociale context

Een tweede probleem met de toepassing van cultureel kapitaal in schoolloopbaanonderzoek is dat de sociale context van de leerlingen en hun gezinnen uit het oog wordt verloren. Bourdieus culturele reproductietheorie impliceert de hypothese dat cultureel kapitaal de grootste invloed heeft voor kinderen afkomstig uit de hogere statusgroepen (DiMaggio 1982); dat is het Mattheus-principe. DiMaggio heeft een heel andere kijk op deze zaak. Zijn culturele mobiliteitstheorie zegt dat cultureel kapitaal juist in het voordeel werkt van kinderen uit de lagere statusgroepen, omdat kinderen uit de hogere statusgroepen al voldoende hulpbronnen hebben om het te redden op school en weinig zullen profiteren van nog eens extra culturele hulpbronnen. Wellicht is hier de wet van het afnemend marginaal nut van toepassing: dat de ouders een hoge opleiding hebben, is al voldoende cultureel kapitaal, zelfs als ze weinig culturele activiteiten ontplooiën. Kinderen uit de lagere statusgroepen hebben juist wel baat bij additionele hulpbronnen. De Graaf, De Graaf & Kraaykamp (2000) vonden ondersteuning voor deze culturele mobiliteitstheorie.

De combinatie van het idee dat vooral het leesgedrag van de ouders bijdraagt aan de schoolprestaties van kinderen en dat de effecten van ouderlijk cultureel kapitaal vooral aanwezig zijn voor kinderen uit een lage statusgroep, roept de vraag op welk leesgedrag van de ouders dan zo belangrijk is voor het schoolsucces van hun kinderen. Indien leesgedrag vooral voordelig is voor kinderen met een lage sociale afkomst, dan kan misschien elk leesgedrag, ongeacht de veronderstelde kwaliteit, bevorderlijk zijn. Immers, de kans dat ouders met een lage sociale achtergrond frequente lezers zijn van de gecanoniseerde literatuur (gedichten, klassieke en moderne literatuur) is minder groot dan dat zij vaak populaire literatuur en tijdschriften lezen. Kraaykamp (1993: 130; 2000: 27) laat zien dat personen uit een laag milieu van herkomst zeer weinig gecanoniseerde literatuur lezen. Indien het dan niet de overdracht is van specifieke culturele codes, zoals Bourdieu veronderstelt (1973), maar als vooral vaardigheden en een positieve houding ten opzichte van leesgedrag de schoolprestaties van kinderen bevorderen, dan verwachten we dat populair leesgedrag vooral belangrijk is voor kinderen van ouders met een lage sociale achtergrond.

Onderzoeksvragen

Samenvattend, de doelstelling van deze bijdrage is het beantwoorden van drie onderzoeksvragen. De eerste vraag luidt hoe de invloed van ouderlijk cultureel kapitaal op het opleidingsniveau van kinderen moet worden geïnterpreteerd. Daartoe leggen we het ouderlijke cultureel kapitaal uiteen in cultuurdeelname, als belangrijkste indicator voor de overdracht van statusgroepcultuur, en in leesgedrag, als belangrijkste indicator voor de overdracht van cognitieve en linguïstische vaardigheden. Het leesgedrag delen we dan vervolgens nog op

in literair lezen en in populair lezen. De tweede vraag is in hoeverre de invloed van ouderlijk cultureel kapitaal is veranderd in de tweede helft van de twintigste eeuw. De derde vraag is in hoeverre de invloed van ouderlijk cultureel kapitaal varieert tussen statusgroepen in de Nederlandse samenleving. Profiteren vooral de kinderen van hogere milieugroepen van het cultureel kapitaal van hun ouders (zoals Bourdieu het wil) of is cultureel kapitaal juist een mobiliteitskanaal voor kinderen uit de lagere sociale milieus?

Data

We beantwoorden deze vragen met data uit de Familie-enquêtes Nederlandse Bevolking uit 1992, 1998 en 2000 (Ultee & Ganzeboom 1993; De Graaf, De Graaf, Kraaykamp & Ultee 1998; 2000). Deze enquêtes bevatten gedetailleerde retrospectieve informatie over de familieachtergrond en de complete schoolloopbaan van 5.328 individuen. De gemiddelde response in de drie surveys is vijftig procent. Ongeveer twintig procent van de oorspronkelijke steekproef kon niet worden bereikt, zodat het medewerkingpercentage zestig procent bedraagt. Een leeftijdsselectie van respondenten ouder dan 24 en niet ouder dan 70 jaar en het weglaten van respondenten met te veel ontbrekende informatie resulteert in 4.726 respondenten in de komende analyses.

Het meten van het bereikte opleidingsniveau

Het uiteindelijk bereikte opleidingsniveau is gemeten aan de hand van het bereikte opleidingsniveau op 25-jarige leeftijd, waarbij later behaalde diploma's niet mee worden geteld. Dit hoogste diploma is geconstrueerd uit gedetailleerde retrospectieve informatie over de volledige schoolloopbaan van de respondenten. De vragenlijst bevat roosters waarin alle opleidingen zijn opgenomen waaraan de respondent is begonnen. Voor elke opleiding is een aantal kenmerken bekend: de datums (maand en jaar) waarop deze is begonnen en beëindigd, het niveau en de richting, en of de opleiding succesvol is afgerond. Tabel 1 (zie p. 80) geeft een overzicht van de verdeling van het hoogst behaalde opleidingsniveau naar sekse en geboortecohort, waarbij we een onderscheid maken tussen respondenten geboren vóór 1941, geboren tussen 1941 en 1950, geboren tussen 1951 en 1960 en geboren na 1960. De gegevens documenteren opnieuw de algemene toename van het opleidingsniveau die voor vrouwen nog groter is geweest dan voor mannen. De inhaalrace is succesvol geweest en in de jongste geboortecohort is het verschil tussen vrouwen en mannen bijzonder gering. De afhankelijke variabele in de komende regressieanalyses betreft het aantal jaren van onderwijs dat hoort bij het hoogst bereikte diploma. Er is dus niet

gebruikgemaakt van het werkelijke aantal opleidingsjaren (hoewel we over de gegevens beschikken), maar van de tijd die minimaal nodig is om het betreffende diploma te behalen. Tabel 1 geeft deze informatie voor elke opleidingscategorie; het aantal jaren opleiding varieert van zes jaar opleiding (geen diploma bereikt na de lagere school) tot 18 jaar opleiding (universitaire opleiding).

Tabel 1
Hoogst bereikte opleidingsniveau naar sekse en cohort (in percentages)

	Cohort geboren voor 1941		Cohort 1941-1950		Cohort 1951-1960		Cohort geboren na 1960	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Basisonderwijs								
bo: 6 jaren	20.7	32.9	13.3	21.7	8.8	10.8	5.8	4.9
Secundair onderwijs								
lbo: 10 jaren	24.2	24.5	20.8	24.8	15.7	14.0	14.9	12.1
mavo: 10 jaren	5.3	13.3	7.0	13.0	7.7	12.4	5.8	7.8
havo: 11 jaren	0.4	1.3	0.7	1.6	2.9	3.6	3.6	3.9
mbo: 13 jaren	18.1	11.5	22.4	16.1	27.4	27.8	33.0	37.1
vwo: 12 jaren	4.0	2.3	3.0	2.4	1.7	4.2	3.3	3.1
Tertiair onderwijs								
hbo: 15 jaren	18.3	13.0	22.6	18.2	21.4	21.1	22.1	22.7
wo: 18 jaren	9.0	1.3	10.2	2.2	14.3	6.1	11.6	8.4
Gemiddeld aantal jaren onderwijs	11.4	9.8	12.1	10.8	12.8	12.1	12.9	12.8
Aantal respondenten	454	392	571	548	718	716	639	688

Bron: Familie-enquêtes Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000.

Het meten van sociale herkomst

De culturele en economische aspecten van het herkomstgezin zijn op twee manieren gemeten, indirect en direct. Het opleidingsniveau van de ouders (gemiddelde van vader en moeder, gemeten op dezelfde wijze als het opleidingsniveau van de respondent) en de sociaal-economische status van de vader (gemeten aan de hand van de internationale sociaal-economische index van Ganzeboom, De Graaf & Treiman (1992)) zijn de indirecte maten van sociale herkomst. Beide variabelen zijn getransformeerd zodat ze een minimum van 0 en een maximum van 1 hebben; deze transformatie voeren we ook door bij andere maten voor sociale herkomst zodat de verschillende effecten onmiddellijk vergelijkbaar zijn. We zullen eerder onderzoek repliceren dat voor Nederland heeft laten zien dat de opleiding van de ouders belangrijker is voor de scholing van hun kinderen dan de ouderlijke beroepspositie (De Graaf & Ganzeboom 1993).

Tabel 2

Operationalisering van ouderlijke culturele en economische hulpbronnen (in percentages)

	1992	1998		2000	
<i>Ouderlijke cultuurparticipatie (aantal items)</i>	5	5		5	
Kunstmuseum	27.6	23.0		20.2	
Historisch museum	29.0				
Opera of ballet	11.2				
Klassiek concert	15.7				
Theatervoorstelling (toneelstuk of cabaret)	27.7				
Architectuur		47.1		39.1	
Concert, opera of ballet		26.5		20.2	
Klassiek theater		20.9		18.3	
Populair museum		60.5		52.0	
Betrouwbaarheidscoëfficiënt	$\alpha = 0.76$	$\alpha = 0.77$		$\alpha = 0.78$	
<i>Ouderlijk literair lezen (aantal items)</i>	4	4		4	
		Vader	Moeder	Vader	Moeder
Poëzie	16.2				
Nederlandse literatuur	29.9	34.3	49.1	32.3	48.1
Vertaalde literatuur	18.1				
Literatuur in vreemde taal	11.1	17.1	10.0	13.8	8.1
Betrouwbaarheidscoëfficiënt	$\alpha = 0.79$	$\alpha = 0.68$	$\alpha = 0.60$		
<i>Ouderlijk populair lezen (aantal items)</i>	3	6		6	
		Vader	Moeder	Vader	Moeder
Streekromans of historische romans	58.6				
Detectives of sciencefictionromans	42.7	39.4	24.3	42.6	21.4
Informatieve boeken		46.3	40.0		
Romantische lectuur	32.8	6.5	49.2	5.2	52.4
Populair-wetenschappelijke boeken				35.3	13.7
Betrouwbaarheidscoëfficiënt	$\alpha = 0.63$	$\alpha = 0.70$		$\alpha = 0.51$	
<i>Ouderlijk leesgedrag (aantal items)</i>	7	10		15	
Betrouwbaarheidscoëfficiënt	$\alpha = 0.75$	$\alpha = 0.80$		$\alpha = 0.70$	
<i>Culturele hulpbronnen (aantal items)</i>	12	15		15	
Betrouwbaarheidscoëfficiënt	$\alpha = 0.83$	$\alpha = 0.86$		$\alpha = 0.82$	
<i>Economische hulpbronnen (aantal items)</i>	3	3		3	
Auto	58.0	62.2		61.4	
Afwasmachine	10.1	15.0		14.7	
Hulp in de huishouding	19.8	20.4		19.6	
Betrouwbaarheidscoëfficiënt	$\alpha = 0.41$	$\alpha = 0.42$		$\alpha = 0.43$	

De directe maten voor sociale herkomst zijn bepaald aan de hand van directe metingen van de hulpbronnen van het herkomstgezin. We onderscheiden drie subsets van culturele hulpbronnen van de ouders: cultuurdeelname en leesgedrag, waarbij het leesgedrag is opgesplitst in literair en populair leesgedrag. De informatie is gebaseerd op retrospectieve informatie, verwijzend naar de periode dat de respondent tussen de 12 en 15 jaar oud was en nog bij de ouders woonde. Het aantal indicatoren verschilt tussen de drie enquêtes omdat zij gedeeltelijk dezelfde en gedeeltelijk verschillende indicatoren voor de ouderlijke culturele activiteiten bevatten. We hebben de schalen zo goed mogelijk vergelijkbaar gemaakt door (a) de indicatoren te dichotomiseren, waarbij een culturele activiteit score 1 krijgt als de ouders erin participeerden en een score 0 als ze dat niet deden, (b) per respondent een gemiddelde te berekenen over alle indicatoren dat dan uiteraard ook weer tussen 0 en 1 ligt, en (c) de gemiddeldes voor de drie enquêtes aan elkaar gelijk te maken (via een regressieanalyse met dummy-indicatoren voor de drie enquêtes, onder controle voor cohort, ouderlijk opleidingsniveau en vaders beroepsstatus). Daarna zijn de schalen

Tabel 3
Beschrijving van alle variabelen

	Geboortecohort			
	voor 1941			
	min. waarde	max. waarde	gem.	s.d.
Aantal jaren opleiding ^(d)	6	18	10.70	3.56
Ouderlijk opleidingsniveau ^(a)	0	1	.14	.21
Vaders beroepsstatus ^(b)	0	1	.38	.20
Ouderlijke economische hulpbronnen ^(c)	0	1	.16	.23
Ouderlijke culturele hulpbronnen ^(c)	0	1	.23	.23
Ouderlijke cultuurparticipatie ^(c)	0	1	.22	.26
Ouderlijk leesgedrag ^(c)	0	1	.23	.21
Ouderlijk literair lezen ^(c)	0	1	.20	.24
Ouderlijk populair lezen ^(c)	0	1	.30	.22
Sekse (vrouw=0, man=1)	0	1	.54	.50
Aantal respondenten			846	

Bron: Familie-enquêtes Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000.

(a) Gemiddelde aantal jaren opleiding van vader en moeder varieert tussen 6 jaar (lager onderwijs) en 18 jaar (wetenschappelijk onderwijs). Een lineaire transformatie is toegepast om een variabele te construeren met minimum 0 en maximum 1.

(b) Vaders beroepsstatus op 15-jarige leeftijd van de respondent is geoperationaliseerd met de Internationale Socio-Economische Index (Ganzeboom, De Graaf & Treiman, 1992). Een lineaire transformatie is toegepast om een variabele te construeren met minimum 0 en maximum 1.

(c) De ouderlijke culturele en economische hulpbronnen op 15-jarige leeftijd van de respondenten zijn in de surveys van 1992,

zodanig getransformeerd dat ze een minimumscore van 0 en een maximumscore van 1 krijgen. In alle modellen zullen overigens dummy-indicatoren worden opgenomen voor de verschillende enquêtes, zodat dan nog eens wordt gecorrigeerd voor eventuele verschillen in de operationalisering tussen de enquêtes. Tabel 2 (zie p. 81) bevat gedetailleerde informatie over de indicatoren en de gevolgde procedure. We hebben tevens twee samenvattende schalen voor ouderlijke culturele hulpbronnen gemaakt. De eerste bevat alle indicatoren; deze is vaak toegepast als een algemene schaal voor cultureel kapitaal met diverse indicatoren voor cultuurdeelname en leesgedrag. De tweede algemene schaal bevat alle vormen van leesgedrag van de ouders, zonder verschil te maken tussen literaire en populaire lees-items. De economische hulpbronnen van de ouders bevatten ook meer directe metingen dan alleen de beroepsstatus van de vader. De vragenlijsten bevatten vragen over materiële zaken in het ouderlijk huis, retrospectief gevraagd voor de situatie dat de respondent tussen de 12 en 15 jaar oud was. Slechts drie items komen in alle drie enquêtes voor: bezit van een auto, bezit van een afwasmachine en beschikking over een hulp in de huishouding.

1941-1950		1951-1960		na 1960		alle	
gem.	s.d.	gem.	s.d.	gem.	s.d.	gem.	s.d.
11.47	3.41	12.41	3.20	12.86	2.83	12.01	3.32
.20	.22	.25	.24	.32	.22	.24	.23
.42	.20	.43	.21	.45	.20	.42	.20
.24	.26	.35	.27	.42	.25	.31	.27
.29	.23	.30	.23	.35	.23	.30	.23
.28	.28	.31	.29	.37	.30	.31	.29
.28	.22	.29	.22	.34	.22	.29	.22
.24	.25	.24	.26	.28	.27	.24	.26
.37	.23	.39	.24	.43	.22	.38	.23
.51	.50	.50	.50	.48	.50	.50	.50
1119		1434		1327		4726	

1998, and 2000 gemeten met verschillende sets van items (voor details zie tabel 2). Om de metingen vergelijkbaar te maken, hebben we de meting van 1992 als basis gebruikt en regressiemodellen geschat met dummy-indicatoren voor de survey-jaren om te bepalen of de items uit de 1998- en 2000-surveys hogere of lagere schaalwaarden opleveren. In deze regressiemodellen wordt ook gecontroleerd voor geboortecohort en voor SES. Tot slot is voor elk type ouderlijke hulpbron een lineaire transformatie toegepast om een variabele te construeren met minimum 0 en maximum 1.

- (d) Aantal jaren opleiding varieert tussen 6 jaar (lager onderwijs) en 18 jaar (wetenschappelijk onderwijs). Om verwarring tussen leeftijd- en cohortinterpretaties van verschillen tussen cohorten te vermijden is het aantal jaren opleiding vastgesteld op leeftijd 25.

In tabel 3 (zie p. 82) zijn de gemiddelde scores en standaarddeviaties weergegeven voor alle variabelen naar geboortecohort. Het is duidelijk dat de culturele en economische hulpbronnen van Nederlandse gezinnen in de loop der tijd zijn toegenomen.

Opzet van de analyse

In tabel 4 presenteren we vier basismodellen voor de invloed van culturele en economische indicatoren van het herkomstgezin op het hoogst behaalde opleidingsniveau van de respondent (op leeftijd 25). We maken gebruik van de zogenoemde kleinste-kwadratenregressie-analyse (ordinary least squares). We beginnen met een model dat de effecten van twee standaardindicatoren van het herkomstgezin bevat: het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de ouders. In de tweede stap voegen we hier de directe maten van de economische en culturele hulpbronnen van het herkomstgezin aan toe. Deze volgorde van analyseren maakt het mogelijk te bepalen in welke mate de meer precieze maten van de hulpbronnen van de ouders de meer algemene maten interpreteren. In de derde stap gaan we na hoe de invloed van de ouderlijke cultuurparticipatie zich verhoudt tot de invloed van het ouderlijk leesgedrag. In de vierde stap gaan we na in hoeverre de invloed van het ouderlijk leesgedrag is toe te schrijven aan het literair of aan het populair lezen van ouders. Tot slot onderzoeken we in welke mate de effecten van hulpbronnen van de ouders verschillen tussen de door ons onderscheiden cohorten (tabel 5), en in hoeverre de effecten van de ouderlijke hulpbronnen van de ouders variëren tussen statusgroepen (tabel 6).

Ouderlijke hulpbronnen en opleidingsniveau

Tabel 4 laat de vier basismodellen van onze analyse zien. Het eerste model in tabel 4 bevat alleen het opleidingsniveau van de ouders, de beroepsstatus van de vader, sekse, dummy-indicatoren voor de geboortecohorten en dummy-indicatoren voor de verschillende databestanden. De invloed van het ouderlijk opleidingsniveau is maar liefst 2.6 maal zo sterk als de invloed van vaders beroepsstatus. Dit wil zeggen dat opnieuw blijkt dat in Nederland de culturele dimensie van sociale herkomst belangrijker is dan de economische dimensie.

In het tweede model voegen we meer directe maten voor de culturele en economische dimensie van het milieu van herkomst aan het model toe. Opvallend is dat de directe maat voor de ouderlijke culturele hulpbronnen een veel sterkere invloed heeft op het opleidingsniveau van kinderen dan de directe maat voor de economische hulpbronnen. Het effect is maar liefst 3.4 keer zo sterk, wat opnieuw eerdere resultaten van Nederlands onderzoek

bevestigt. De directe maten interpreteren de effecten van de opleiding van de ouders en de beroepsstatus van de vader overigens slechts gedeeltelijk. Het effect van opleiding neemt af van 4.8 naar 3.5 (28% van het verband is geïnterpreteerd) en het effect van beroepsstatus neemt af van 1.9 naar 1.0 (44% van het verband is geïnterpreteerd).

In model 3 worden de culturele hulpbronnen uiteengegafeld in twee effecten, van de ouderlijke cultuurparticipatie en het ouderlijk leesgedrag. Het effect van het ouderlijk leesgedrag is iets groter dan het effect van de ouderlijke cultuurparticipatie, maar dit verschil is statistisch niet significant ($p > .10$). Tot slot worden in model 4 de effecten van ouderlijk literair en populair leesgedrag apart geschat. De parameterschattingen laten zien dat het lezen van literatuur door de ouders geen invloed heeft op het opleidingsniveau van kinderen, maar dat het lezen van populaire boeken wel een positieve bijdrage levert.

Tabel 4

De invloed van SES en ouderlijke hulpbronnen op het bereikte opleidingsniveau (aantal jaren opleiding)

	1	2	3	4
Ouderlijk opleidingsniveau (0-1)	4.848**	3.508**	3.380**	3.477**
Vaders beroepsstatus	1.850**	1.038**	.994**	1.018**
Economische hulpbronnen (0-1)		.739**	.693**	.704
Culturele hulpbronnen (0-1)		2.409**		
Cultuurparticipatie (0-1)			1.230**	1.306**
Leesgedrag (0-1)			1.523**	
Literair lezen (0-1)				.429
Populair lezen (0-1)				.997**
Sekse (vrouw=0, man=1)	.846**	.849**	.842**	.842**
Cohort 1941-1950 (vs. oudste cohort)	.439**	.340**	.333*	.323*
Cohort 1951-1960 (vs. oudste cohort)	1.109**	.976**	.961**	.942**
Cohort 1961- (vs. oudste cohort)	1.166**	.970**	.941**	.923**
Survey 1998 (vs. survey 1992)	.362**	.364**	.363**	.363**
Survey 2000 (vs. survey 1992)	-.006	-.009	-.007	-.007
Intercept	8.741	8.574	8.552	8.446**
Adjusted R kwadraat	.238	.260	.262	.261

** $p < .01$, * $p < .05$.

Bron: Familie-enquêtes Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000.

Ontwikkelingen in de invloed van ouderlijke hulpbronnen

In tabel 5 worden de basismodellen gepresenteerd voor vier geboortecohorten. De laatste kolom laat zien of de verschillen in de effecten van sociale herkomst en sekse statistisch significant zijn (F-toets). Panel A, dat de historische veranderingen weergeeft van de effecten uit model 1 van tabel 5, laat trends zien die een grote gelijkenis hebben met eerdere Nederlandse bevindingen (De Graaf & Ganzeboom 1993): de effecten van de standaardindicatoren voor milieu van herkomst (het ouderlijke opleidings- en beroepsniveau) zijn monotoon afgenomen. Voor de jongste cohort is het effect van het opleidingsniveau van de ouders slechts 63% van het effect voor de oudste cohort en van de invloed van de beroepsstatus van de vader is nog maar 42% over van het effect voor de oudste cohort. Deze bevinding toont opnieuw aan dat Bourdieus verwachting dat de dalende invloed van de economische dimensie van milieu van herkomst (vaders beroep) wordt gecompenseerd door een stijgende invloed van de culturele dimensie (ouderlijk opleidingsniveau) niet wordt ondersteund. Immers, beide dimensies van sociale herkomst verliezen terrein. Vervolgens valt op dat voor alle cohorten de invloed van de opleiding van de ouders aanzienlijk sterker is dan de effecten van de sociaal-economische status van de vader en dat het relatieve gewicht van het ouderlijke opleidingsniveau steeds groter wordt. De ratio's van de twee effecten bedragen 2.4, 2.2, 2.7 en 3.5 voor de vier geboortecohorten. In een zeer afgezwakte vorm kan dit nog worden gezien als een ondersteuning voor Bourdieus hypothese: de culturele dimensie geeft minder terrein prijs dan de economische dimensie.

Tabel 5

De invloed van SES en ouderlijke hulpbronnen op het bereikte opleidingsniveau (aantal jaren opleiding) naar geboortecohort

	Cohort -1940	Cohort 1941-50	Cohort 1951-60	Cohort 1961-	
Panel A: model 1 van tabel 4					
Ouderlijk opleidingsniveau (0-1)	6.309**	5.586**	4.336**	3.991**	*
Vaders beroepsstatus (0-1)	2.673**	2.579**	1.599**	1.130**	n.s.
Sekse (vrouw=0, man=1)	1.643**	1.433**	.627**	.099	**
Survey 1998 (vs. survey 1992)	.079	.198	.565**	.601**	
Survey 2000 (vs. survey 1992)	-.448	-.040	.020	.424**	
Intercept	8.000	8.499	10.115	10.600	
Adjusted R kwadraat	.273	.247	.172	.142	
Panel B: model 2 van tabel 4					
Ouderlijk opleidingsniveau (0-1)	4.104**	4.152**	3.390**	2.768**	n.s.
Vaders beroepsstatus (0-1)	1.191	1.658**	.995*	.553	n.s.

Vervolg tabel 5

	Cohort -1940	Cohort 1941-50	Cohort 1951-60	Cohort 1961-	
Economische hulpbronnen (0-1)	.579	1.147**	.536	.717*	*
Culturele hulpbronnen (0-1)	4.323**	2.219**	1.776**	2.059**	*
Sekse (vrouw=0, man=1)	1.691**	1.441**	.615**	.104	**
Survey 1998 (vs. survey 1992)	.139	.214	.536**	.633**	
Survey 2000 (vs. survey 1992)	-.348	-.052	-.027	.471*	
Intercept	7.733	8.249	9.919	10.194	
Adjusted R kwadraat	.320	.268	.184	.164	
Panel C: model 3 van tabel 4					
Ouderlijk opleidingsniveau (0-1)	4.023**	4.011**	3.315**	2.574**	n.s.
Vaders beroepsstatus (0-1)	1.165	1.666**	.964*	.459	n.s.
Economische hulpbronnen (0-1)	.483	1.133**	.517	.653*	n.s.
Cultuurparticipatie (0-1)	2.385**	.698	.761*	1.584**	n.s.
Leesgedrag (0-1)	2.408**	1.946**	1.233**	.772	n.s.
Sekse (vrouw=0, man=1)	1.660**	1.425**	.614**	.103	**
Survey 1998 (vs. survey 1992)	.179	.208	.533**	.617**	
Survey 2000 (vs. survey 1992)	-.279	-.050	-.036	.432*	
Intercept	7.670	8.177	9.896	10.216	
Adjusted R kwadraat	.324	.270	.184	.173	
Panel D: model 4 van tabel 4					
Ouderlijk opleidingsniveau (0-1)	4.031**	4.120**	3.318**	2.796**	n.s.
Vaders beroepsstatus (0-1)	1.200	1.685**	.964*	.442	n.s.
Economische hulpbronnen (0-1)	.469	1.132**	.524	.725*	n.s.
Cultuurparticipatie (0-1)	2.365**	.813*	.791*	1.714**	n.s.
Literair lezen (0-1)	1.199	.747	.612	-.510	n.s.
Populair lezen (0-1)	1.295*	.978*	.592	1.240**	n.s.
Sekse (vrouw=0, man=1)	1.661**	1.434**	.615**	.076	**
Survey 1998 (vs. survey 1992)	.146	.212	.532	.580**	
Survey 2000 (vs. survey 1992)	-.294	-.041	-.030	.401*	
Intercept	7.585	8.114	9.866	9.984	
Adjusted R kwadraat	.322	.266	.183	.177	

** p < .01, * p < .05.

Bron: Familie-enquêtes Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000.

Verder zien we in tabel 5 nog eens dat het verschil tussen mannen en vrouwen in het bereikte opleidingsniveau sterk is afgenomen. Voor de jongste cohort is er helemaal geen verschil meer tussen mannen en vrouwen in het (verticale) onderwijsniveau; een belangrijke kanttekening is dat er nog wel grote (horizontale) verschillen in opleidingsrichting bestaan tussen mannen en vrouwen (Van de Werfhorst, Kraaykamp & De Graaf 2000).

In panel B van tabel 5 presenteren we voor de vier cohorten de effecten van de directe maten van de ouderlijke economische en culturele hulpbronnen. De veranderingen in de effecten van deze directe maten zijn veel minder duidelijk dan die van de indirecte maten. Het effect van de ouderlijke economische hulpbronnen is het grootst voor de op een na oudste cohort en beduidend kleiner voor de andere cohorten. De effecten verschillen niet significant van elkaar ($p > .05$). De culturele hulpbronnen in het ouderlijk gezin heeft voor alle vier cohorten een significant effect op het bereikte opleidingsniveau. Het effect is voor de oudste cohort beduidend hoger dan voor de drie jongste cohorten, maar opnieuw zijn de effecten statistisch niet verschillend van elkaar (F-toets). Een contrast tussen het effect van culturele hulpbronnen voor de oudste cohort en de effecten van de drie jongere cohorten is overigens wel statistisch significant ($p < .01$). De invloed van de culturele hulpbronnen is voor de oudste cohort twee keer zo sterk als voor de drie jongere cohorten. Het opnemen van een lineaire trendparameter laat ook een significante neerwaartse trend zien in het effect van culturele hulpbronnen ($p < .05$), die dan uiteraard is toe te schrijven aan het veel sterkere effect voor de oudste cohort.

De opname in het model van de ouderlijke hulpbronnen biedt in steeds mindere mate een interpretatie voor de effecten van het ouderlijk opleidingsniveau, want in vergelijking met panel A wordt de invloed van het ouderlijk opleidingsniveau in panel B steeds minder verklaard: respectievelijk 35, 26, 22 en 21 procent. Een vergelijkbare ontwikkeling is niet te zien voor de interpretatie van het effect van vaders beroepsstatus. Beginnend bij de oudste cohort is de invloed van de beroepsstatus van de vader afgenomen met 55, 36, 38 en 51 procent.

In panel C van tabel 5 splitsen we de cultuurdeelname van de ouders weer uit naar hun cultuurparticipatie en hun leesgedrag. Voor de oudste drie cohorten is de invloed van het leesgedrag groter dan van de cultuurdeelname, maar voor de jongste cohort is dat omgekeerd. Opnieuw mogen we echter niet te veel waarde hechten aan deze numerieke verschuivingen, want de verschillen zijn statistisch niet significant. In panel D van tabel 5 maken we ook nog eens een onderscheid in het lezen van literatuur en populaire lectuur. Het lezen van literatuur blijkt voor geen van de onderscheiden cohorten een significant effect te hebben, terwijl het lezen van populaire lectuur voor de oudste twee cohorten en de jongste cohort wel een significante invloed heeft op het bereikte opleidingsniveau.

Verschillen in de invloed van ouderlijke hulpbronnen tussen statusgroepen

Voor onze laatste analyse presenteren we modellen met daarin interactie-effecten tussen de sociaal-economische status (SES) van de ouders en elk van hun hulpbronnen. Om de interpretaties van de regressieanalyses te vereenvoudigen berusten de interactietermen op het gemiddelde van het ouderlijk opleidings- en beroepsniveau. Deze sociale-herkomstvariabele heeft ook weer een minimum van 0 en een maximum van 1. In de modellen representeert het hoofdeffect van de ouderlijke hulpbronnen dit effect voor de laagste SES-groep, dat wil zeggen: respondenten van wie de ouders het laagste opleidingsniveau en de vader de laagste beroepsstatus heeft. De interactie-effecten van SES en de ouderlijke hulpbronnen staan voor het verschil in de effecten van de ouderlijke hulpbronnen tussen de hoogste en de laagste SES-groep. Met andere woorden, indien een hoofdeffect H bedraagt en een interactie-effect I , dan is het effect van de hulpbronnen voor de laagste statusgroep H en voor de hoogste statusgroep $H + I$. Als effect I significant is, hebben hulpbronnen een verschillend effect op het opleidingsniveau van kinderen uit hoge en lage statusgroepen in de Nederlandse samenleving.

In tabel 6 (zie p. 90) worden drie modellen gepresenteerd. Het eerste model gaat uit van model 2 uit tabel 4 en voegt daaraan twee interactie-effecten toe tussen SES en de ouderlijke economische en culturele hulpbronnen. Alleen voor culturele hulpbronnen is het verschil in invloed statistisch significant. De parameterschattingen laten zien dat de invloed van de ouderlijke culturele hulpbronnen sterk afhankelijk is van de sociaal-economische status van de ouders. Voor de laagste SES-groep is de invloed van de culturele hulpbronnen bijzonder groot: kinderen uit een gezin met veel culturele hulpbronnen bereiken 4.3 opleidingsjaren meer dan kinderen uit een gezin met weinig culturele hulpbronnen. Voor de hoogste SES-groep is het effect van de culturele hulpbronnen afwezig en is het zelfs licht negatief ($4.3 - 4.9 = -0.6$). Dit negatieve effect is echter duidelijk niet significant ($p > .10$). Deze bevinding is in strijd met Bourdieus culturele reproductietheorie, want het Mattheus-principe werkt hier in de omgekeerde richting: alleen de lagere statusgroepen profiteren van het cultureel kapitaal van hun ouders. Voor de economische hulpbronnen geldt eveneens dat het effect alleen maar aanwezig is voor de laagste SES-groepen in Nederland. Ook hier geldt dat er geen effect is voor de hoogste SES-groepen, zij het dat zoals gezegd het interactie-effect niet significant is.

In model 2 van tabel 6 worden de ouderlijke culturele hulpbronnen, net als in model 3 van tabel 4, opgedeeld in cultuurdeelname en leesgedrag. De interactie-effecten laten nu zien dat zowel de invloed van cultuurdeelname als die van leesgedrag afhankelijk is van de

sociaal-economische status van het ouderlijk gezin. Voor de hoogste status is er geen invloed van beide typen culturele hulpbronnen terwijl de effecten sterk zijn voor de laagste statusgroep. Voor de laagste statusgroepen is de invloed van ouderlijk leesgedrag iets belangrijker dan de invloed van ouderlijke cultuurdeelname.

Tabel 6
De interactie tussen SES en ouderlijke hulpbronnen

	1	2	3
Ouderlijk opleidingsniveau (0-1)	4.808**	4.795**	5.058**
Vaders beroepsstatus (0-1)	2.001**	2.040**	2.337**
Economische hulpbronnen (0-1)	1.223**	1.145**	2.214**
SES * economische hulpbronnen	-1.192	-1.131	-1.352
Culturele hulpbronnen (0-1)	4.338**		
SES * culturele hulpbronnen	-4.987**		
Cultuurparticipatie (0-1)		2.119**	2.375**
SES * cultuurparticipatie		-2.044*	-2.600**
Leesgedrag (0-1)		2.835**	
SES * leesgedrag		-3.261**	
Literair lezen (0-1)			.652
SES * literair lezen			.082
Populair lezen (0-1)			1.978**
SES * populair lezen			-3.663**
Sekse (vrouw=0, man=1)	.837**	.828**	.830**
Cohort 1941-1950 (vs. oudste cohort)	.258*	.246	.246
Cohort 1951-1960 (vs. oudste cohort)	.878**	.859**	.860**
Cohort 1961- (vs. oudste cohort)	.827**	.792**	.811**
Survey 1998 (vs. survey 1992)	.363**	.360**	.375**
Survey 2000 (vs. survey 1992)	-.035	-.034	-.017
Intercept	8.016	7.938	7.728
Adjusted R kwadraat	.266	.268	.268

** p < .01, * p < .05.

Bron: Familie-enquêtes Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000.

Noot: SES is het gemiddelde van het ouderlijk opleidingsniveau en vaders beroepsstatus.

In model 3 ten slotte maken we opnieuw onderscheid tussen ouderlijk literair en populair leesgedrag. De resultaten van deze analyse zijn opmerkelijk. De bevinding dat het ouderlijk leesgedrag alleen werkt voor de laagste SES-groepen kan nu worden genuanceerd: het beperkt zich tot het populair lezen. Voor kinderen uit de lagere statusgroepen leidt ouderlijk populair lezen tot maximaal twee jaar meer opleiding voor hun kinderen, terwijl voor kinderen uit hoge statusgroepen juist geldt dat ouders die populaire boeken lezen zelfs een negatieve invloed hebben op hun onderwijssucces. Dit wijst erop dat populair lezen verschillende interpretaties heeft voor de onderscheiden statusgroepen. In de hogere statusgroepen lijkt populair lezen vooral een indicatie te zijn voor beperkte cognitieve en linguïstische vaardigheden, die afbreuk doen aan het voordeel van hoogopgeleide ouders. Voor de lagere statusgroepen wijst populair lezen juist op een relatief hoog niveau van taalvaardigheden.

Conclusies

In deze bijdrage hebben we op twee manieren vooruitgang geboekt in het onderzoek naar de invloed van ouderlijke hulpbronnen op het onderwijssucces van kinderen. In de eerste plaats hebben we aangetoond dat het inhoudelijk interessant is om het in een gezin aanwezige cultureel kapitaal uiteen te leggen in verschillende componenten. De invloed van ouderlijke cultuurdeelname laat zien dat bekendheid met de dominante culturele normen van belang is en de invloed van ouderlijk leesgedrag laat zien dat ook taalvaardigheden en kennis van belang zijn. Een opmerkelijk bevinding is dat het literair leesgedrag van de ouders niet van belang is voor de schoolprestaties van hun kinderen. Wellicht is de oorzaak hiervan dat de opsplitsing van ouderlijk cultureel kapitaal in cultuurdeelname, literair lezen en populair lezen ervoor zorgt dat de invloed van literair lezen opgenomen wordt in die van de algemenere maat van cultuurdeelname en zelfstandig geen invloed meer heeft. Niettemin is het opmerkelijk dat het populair lezen van de ouders zulke grote gevolgen blijkt te hebben voor het onderwijssucces van kinderen. Dat gaat in tegen de gangbare (Bourdieu) interpretatie van het effect van cultureel kapitaal.

In de tweede plaats hebben we kunnen aantonen dat het belangrijk is om de invloed van culturele hulpbronnen te differentiëren voor hogere en lagere statusgroepen. Onze bevindingen wijzen uit dat de culturele mobiliteitstheorie van DiMaggio beter de toetsing doorstaat dan de culturele reproductietheorie van Bourdieu. Kinderen uit de hogere statusgroepen presteren niet beter op school als hun ouders cultureel actief zijn, terwijl dit wel geldt voor kinderen uit lagere statusgroepen. Het lijkt er op dat kinderen van ouders met een hoge sociaal-economische status toch al uitstekende kansen hebben in het onderwijs en geen

extra voordeel ondervinden van het cultureel kapitaal van hun ouders. Ouders met een lage sociaal-economische status die toch lezen, lezen vooral populaire lectuur en geen literatuur, maar als zij dat doen, bereiden ze hun kinderen voor op de school en geven ze hen een groot voordeel ten opzichte van kinderen uit wat betreft status vergelijkbare gezinnen waarin helemaal niet wordt gelezen.

De historische vergelijking in deze bijdrage heeft minder nieuwe inzichten opgeleverd vergeleken met eerder onderzoek. Dat de invloed van sociale herkomst op het bereikte opleidingsniveau van kinderen, wanneer gemeten met behulp van het ouderlijk opleidings- en beroepsniveau, sterk is afgenomen, was al bekend uit eerder Nederlandse onderzoek. Er zijn echter nauwelijks statistisch significante ontwikkelingen in de effecten van directe metingen van de ouderlijke hulpbronnen aan het licht gekomen. De invloed van culturele hulpbronnen is in de twintigste eeuw afgenomen, maar voor de jongere cohorten zijn er geen duidelijke ontwikkelingen. De totale invloed van sociale herkomst is duidelijk wel afgenomen in Nederland, maar deze afname mogen we blijkbaar nog niet zomaar toeschrijven aan het afnemende belang van culturele en economische hulpbronnen. Dit maakt dat de onderzoeksvragen over de relatieve invloed van culturele en economische dimensies van sociale herkomst en over compenserende strategieën van sociale elites nog niet zijn opgelost. Het is een teken aan de wand dat het in steeds geringere mate lukt om de invloed van het ouderlijk opleidings- en beroepsniveau 'weg' te verklaren met de ouderlijke hulpbronnen. Misschien zou deze verklaringspoging beter slagen in modellen waarin expliciete maten voor schoolgeschiktheid of liever nog intelligentie zijn opgenomen. De totale invloed van het ouderlijk opleidings- en beroepsniveau is sterk afgenomen in Nederland en dat zal waarschijnlijk ook gelden voor de netto-impact in modellen waarin wordt gecontroleerd voor de invloed van de intellectuele capaciteiten van de leerlingen. Niet de totale maar deze netto-impact van sociale herkomst is immers het explanandum van onderzoek naar de werking van ouderlijke economische en culturele hulpbronnen, omdat in de totale impact ook de intellectuele hulpbronnen van een gezin zijn vertegenwoordigd.

Een belangrijke conclusie van dit onderzoek is niettemin dat het bijzonder nuttig is om theoretisch georiënteerde onderscheiden te maken in de operationalisering van cultureel kapitaal. In toekomstig onderzoek is het wellicht mogelijk om cultureel kapitaal nog verder op te splitsen en wellicht beter te meten. De indicatoren die we hebben gebruikt voor ouderlijke cultuurdeelname refereren aan bezoeken aan theater, concertzaal of museum. Zulke bezoeken impliceren echter niet lang niet altijd deelname aan cultuur met een grote C, want er is ook veel oppervlakkig vermaak in concertzaal en schouwburg. Het zou nuttig zijn om, net als we bij leesgedrag deden, ook cultuurdeelname op te splitsen in wel en niet gecanoniseerde dimensies. Verder is het raadzaam om de aandacht te richten op de aard en rele-

vantie van diverse typen culturele hulpbronnen. De relevantie van een bepaald type culturele indicatoren kan afnemen en nieuwe indicatoren kunnen belangrijk worden. Zo zal de manier waarop docenten cultureel gedrag, culturele kennis en vaardigheden van hun leerlingen waarderen aan verandering onderhevig zijn, bijvoorbeeld wanneer jongere generaties docenten positiever staan tegen minder traditionele vormen van cultuur en wanneer zij ook populaire culturele uitingen waarderen.

We willen Koen van Eijck, Matthijs Kalmijn en Gerbert Kraaykamp danken voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

- Aschaffenburg, K. & I. Maas** (1997). Cultural and Educational Careers: The Dynamics of Social Reproduction. *Sociology of Education* 62: 573-87.
- Blau, P. & O.D. Duncan** (1967). *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- Boudon, R.** (1974). *Education, Opportunity, and Social Inequality*. New York: Wiley.
- Bourdieu, P.** (1973). Cultural Reproduction and Social Reproduction. In R. Brown (Ed.), *Knowledge, education and cultural change*. London: Tavistock.
- Bourdieu, P. & J.C. Passeron** (1977) [1970]. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Crook, C.J.** (1997). *Cultural Practices and Socioeconomic Attainment; the Australian Experience*. Westport Connecticut: Greenwood Press.
- DiMaggio, P.** (1982). Cultural Capital and Social Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of High School Students. *American Sociological Review*, 47, 189-201.
- Gambetta, D.** (1987). *Where They Pushed or did They Jump?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Ganzeboom, H.B.G.** (1983). *Beleving van Monumenten 2*. Utrecht: Sociologisch Instituut.
- Ganzeboom, H.B.G.** (1984). *Cultuur en Informatieverwerking*. Utrecht: Sociologisch Instituut.

Ganzeboom, H.B.G. (1989). *Cultuurdeelname in Nederland*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Ganzeboom, H.B.G., P.M. de Graaf & D.J. Treiman (1992). A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research* 21: 1-56.

Goldthorpe, J.H. (1996). Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: the Case of Persisting Differentials in Educational Attainment. *British Journal of Sociology* 47: 481-505.

Graaf, N.D. de, P.M. de Graaf & G. Kraaykamp (2000). Parental Cultural Capital and Educational Attainment in the Netherlands: A Refinement of the Cultural Capital Perspective. *Sociology of Education* 73: 92-111.

Graaf, N.D. de, P.M. de Graaf, G. Kraaykamp & W.C. Ultee (1998). *Family Survey Dutch Population 1998 [machine readable data set]*. Nijmegen: Department of Sociology, Nijmegen University.

Graaf, N.D. de, P.M. de Graaf, G. Kraaykamp & W.C. Ultee (2000). *Family Survey Dutch Population 2000 [machine readable data set]*. Nijmegen: Department of Sociology, Nijmegen University.

Graaf, P.M. de (1986). The Impact of Financial and Cultural Resources on Educational Attainment in the Netherlands. *Sociology of Education* 59, 237-246.

Graaf, P.M. de (1987). *De Invloed van Financiële en Culturele Hulpbronnen in Onderwijsloopbanen*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.

Graaf, P.M. de & H.B.G. Ganzeboom (1990). Educational mobility in the Netherlands: birth cohorts 1891 to 1960. *Netherlands' Journal of Social Sciences* 26: 35-50.

Graaf, P.M. de & H.B.G. Ganzeboom (1993). Family Background and Educational Attainment in the Netherlands for the 1891-1960 Birth Cohorts. In Y. Shavit and H.P. Blossfeld (Eds.), *Persistent Inequalities: a Comparative Study of Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder Colorado: Westview Press.

Graaf, P.M. de & M. Kalmijn (2000). Trends in the Transmission of Cultural and Economic Status. *Acta Sociologica* 44: 51-66.

Kraaykamp, G. (1993). *Over lezen gesproken; een Studie naar Sociale Differentiatie in Leesgedrag*. (Speaking of Reading: a Study on Social Differentiation in Reading Behavior). Amsterdam: Thesis.

Niehof, J. (1997). *Resources and Social Reproduction*. Amsterdam: Thesis.

Parsons, T. (1960). *Structure and Process in Modern Societies*. Glencoe: Free Press.

Shavit, Y. & H.P. Blossfeld (1993). *Persistent Inequalities: a Comparative Study of Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder Colorado: Westview Press.

Sullivan, A. (2000). Cultural Capital and Educational Attainment. *Sociology* 35: 893-912.

Swartz, D. (1977). Pierre Bourdieu: the cultural transmission of social inequality. *Harvard Educational Review* 47: 545-555.

Ultee, W.C. & H.B.G. Ganzeboom (1993). *Netherlands Family Survey 1992-1993 [machine readable data set]*. Nijmegen: Department of Sociology, Nijmegen University.

Van de Werfhorst, H., G. Kraaykamp & N.D. de Graaf (2000). Intergenerational Transmission of Educational Field Resources: The Impact of Parental Resources and Socialisation Practices on Children's Fields of Study in the Netherlands. *Netherlands' Journal of Social Sciences* 36: 188-200.

Willis, P.E. (1977). *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Franborough, Hants: Saxon House.